

UDK.632

**DANAKMEVALI BOG'LARDA UCHROVCHI
QALQONDORLARNING TARQALISHI VA BIOEKOLOGIYASI**

Ro'ziqulov Davlatbek Nazaraliyevich, katta o'qituvchi

Kadirova Malika Gulam qizi, talaba

Safoyeva Madina Samandar qizi, talaba

Toshkent Davlat Agrar Universiteti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada danakmevali bog'larda jiddiy zarar keltiruvchi so'ruvchi zararkunandalardan Olxo'ri qalqondori (*Chlidaspis prunorum* Borchs).larning bioekologiyasi va tarqalishi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Mevali bog'lardan sifatli hosil dolzarb muommolardan biri bo'lib,so'ruvchi zararkunandalar jiddiy zarar yetkazishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Olxo'ri qalqondori (*Chlidaspis prunorum* Borchs.), zararkunanda, so'ruvchi, bioekologiya.

KIRISH: Respublikamizda o'simliklarni uyg'unlashgan himoya qilish keng ko'lamda olib borilmoqda.

Mevali daraxtlarga zarar keltiradilar so'ruvchi zararkunandalar orasida olma biti va qalqondorlar katta zarar yetkazadi. Bular o'ziga xos xasharotlar guruxiga mansub bo'lib, ular o'simliklarning sharbati bilan oziqlanadilar, ko'pincha qalqondorlar o'simlikning to'qimasida patologik o'zgarishlarga olib keladilar, natijada barglarning va mevalarning to'kilishiga sabab bo'ladi, ayrim novda va shoxlarni quritadi, hosilning miqdori kamayib, sifati buziladi.

Ba'zi hollarda butun o'simlikning qurishiga olib kelishi ham mumkin. Bundan tashqari qalqondorlar so'rishi sabali o'simlik qobig'i va mevalarida qizil yoki to'q sariq rangli dog'lar paydo bo'ladi, bu esa meva maxsulotining

mazasi va sifatini pasaytiradi, ular normal kattalikkacha rivojlanmaydi. Odatda Kaliforniya va Binafsharang qalqondorlar shunday zarar keltiradi.

Ko'pchilik koksiddlar juda xammaxo'ra xasharotlar bo'ladilar, ayniqsa yilning issiq davrida va xavoning nisbiy namligi past bo'lganda xujayra shirasining organizmi xazm qilishidan ko'ra ko'proq so'rib oladi. Bu esa tarkibida shakar kup bo'lgan najosatning ajralishiga olib keladi. Yopishqoq va shirali tomchilar «asal shudring» deb nom olgan, ular barglar, mevalar va novdalarni qoplaydilar. Bu shirali chiqindilarda qora zamburug'lar paydo bo'ladi va barglarda fotosintezning bir me'yorda kechishiga xalaqit beradi, natijada mevali daraxtlarning tashqi ko'rinishi va fiziologiyasida salbiy jixatdan o'zgarishlar ro'y beradi.

Mevali bog'lardagi koksiddlar ichida Turon soxta, Binafsharang, Kaliforniya va O'rta Osiyo vergulsimon qalqondorlari ko'proq ahamiyatga ega. Ular O'zbekistonning xamma yerlarida uchraydi va mevachilikka katta zarar yetkazadi.

Olxo'ri qalqondori (*Chlidaspis prunorum* Borchs). Urg'ochisining tanasi noksimon yoki oval shaklda, to'q sariq rangli. Mo'ylobli tepachalarida tuklar yo'q va oxirida ikkita o'simta bor. Pigidiyasi keng 2-3 juftli bo'lakchalari bilan. Birinchi jufti ichki chekkasida tishlangan, ikkinchi va uchinchi juftlarining bo'lakchalari ikkiga ajralgan, tojlari tuksimon. Urg'ochisining qalqoni tuksimon sariq yoki to'q sariq qurt terichalari bilan, ular qalqonning bosh qismidan chiqib turadi. qalqonning orqa qismi keng va o'rtacha shishib chiqqan, uzunligi 1.6 mm ga yaqin. Erkaklarining nimfa qalqonchalari cho'ziq, ayrimlarida deyarli oq, oval shaklda. Sektorli qismi tukli ipchalar bilan qoplangan, qalqonning uzunligi 1-1.2 mm, uning qurt terisi och sariq rangli.

Olxo'ri qalqondori Markaziy Osiyo respublikalarining voha va tog' mintaqasidagi mevali daraxtlarda keng tarqalgan. Markaziy Osiyodan tashqari Armanistonda, Eronda, Afg'onistonda uchraydi. O'zbekistonning Toshkent,

Samarqand, Farg‘ona, Surxondaryo, Buxoro, Xorazm, Andijon viloyatlarida aniqlangan. Tojikiston va Turkmanistonda ham keng tarqalgan.

Ko‘pgina mevali daraxtlar turlarini zararlaydi, urg‘ochilari o‘rik, olcha, olxo‘ri, bodomlarning shoxlari va novdalarida oziqlanadi. Olcha va olxo‘riga sezilarli zarar keltiradi. Olxo‘ri qalqondorining urg‘ochisi imago shaklida ingichka novdalarda qishlaydi. Bir yilda ikki marotaba avlod beradi.

1-rasm Olxo‘ri qalqondorining zarari

Shaftoli soxta qalqondori biologiyasi va tarqalishi. Shaftoli soxta qalqondori (*Parthenolecanium persicae* F.) Urg‘ochisining tanasi cho‘zinchoq-oval teskari qayiq shaklida, ko‘krak toj suyagi bilan. Yosh urg‘ochilar to‘q sariq, qoramtir ko‘ndalang chiziqchalari bilan, yoshi kattalari qizg‘ish-jigarrang, bir xil rangli, uzunasi 5-10.5 mm. Mo‘ylovi 8 bo‘g‘imli. Oyoqlari ingichka va mo‘ylavlaridan uzunroq, markaziy Osiyoda erkaklari hozircha topilmagan. Kavkazda erkaklari yirikroq bo‘ladi, uzunligi 8 mm gacha, och jigarrang. Mo‘ylavchasi 10 bo‘g‘imli, ko‘zlari 3 juftli. Erkaklarining nimfasi (g‘umbagi) old tomondan cho‘zinchoq qalqonchasiga ega.

Xulosa. Olxo‘rining asosiy so‘ruvchi zararkunandalari hisoblangan olxo‘ri qalqondori tarqalishiga qarshi uz voqtda qarshi kurashish va

keltiriladigan zararni kamaytirish uchun ushbu zararkunandalar tarqalgan hududlarda shikastlangan har bir daraxtni hisobga olgan holda zararlanish darajasini nazorat etib turish va shular asosida erta baxordan to kech kuzga qadar tashkiliy – xo‘jalik tadbirlarini shuningdek, zararkunandalarga qarshi agrotexnik tadbirlarni o‘z vaqtida va yuqori sifatli qilib o‘tkazish, xususan daraxtzorlar qator oralariga ishlov berish, kuzgi yer haydovini sifatli qilib o‘tkazish, yaxob suvlarini berish, meneral va maxalliy o‘g‘itlardan samarali foydalanish, ayniqsa zararlangan daraxtlarni qo‘shimcha oziqlantirish, daraxtlar ostidagi begona o‘tlar va o‘simlik qoldiqlarini yo‘qotish ham zarur tadbirlardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ЯХОНТОВ В.В. Экология насекомых. – Москва: Высшая школа, 1969. – 487
2. .X.Холмурадов, Сохта қалқондорлар // Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги – 1997 №6 Б.44-45
3. Alimuxammedov S.N., Xo‘jaev Sh.T. - “G‘o‘zani zararkunandalardan himoya qilish” Toshkent 1991 yil Mexnat
4. Arslonov M.T., Yusupov A.X., B.A.Sulaymonov. O‘simliklarni biologik himoya qilish. - Toshkent: "Ilm ziyo", - 2003.
5. Sh.T. Xo‘jayev, E.A.Xolmurodov. Entomologiya, qishloq xo‘jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari.Toshkent. – 2019.